

Al in 1687 publiceerde **Isaac Newton** de 'Philosophiae naturalis principia mathematica' ofwel: *Wiskundige beginselen van de natuurfilosofie* .

Dit boekwerk, kortweg Principia genoemd, kan worden beschouwd als één van de hoogtepunten uit de geschiedenis van de natuurwetenschappen en zou als de start kunnen gelden van de periode van de Verlichting.

Als reactie op de Wetenschappelijke Revolutie van de zeventiende eeuw, waarin diverse baanbrekende ontdekkingen waren gedaan, ging het nu in de achttiende om de vraag wat men met de nieuwe kennis kon doen en hoe men deze moest interpreteren. 'In de Verlichting ging het als het ware om het wereldbeeld.'

In de achttiende eeuw, hadden wetenschappers en filosofen het gevoel dat Europa een periode van schemering achter zich liet. De idealen op het gebied van wetenschap, onderwijs, sociale hervorming en politiek - zouden constanten worden in de moderne wereld die toen ontstond.

De verlichte ideeën verspreidden zich over Europa dankzij de zogenoemde 'filosofen', geen existentiële denkers, maar publicisten. Parijs vormde het zenuwcentrum van de Verlichting.

De bekendste filosofen van de Verlichting waren: Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot en d'Alembert. Met de *Trias Politica* van Montesquieu, bekend als de scheiding van de wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht, werd de basis gelegd voor menige parlementaire democratie.

De Franse Revolutie maakte een einde aan het Ancien Régime en in Nederland verdreven de patriotten, tijdens de Bataafse Revolutie, stadhouder Willem V.

J.G. Ziesenis (Mauritshuis)

De **Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen, tot nut van 't Algemeen** werd in 1784 te Edam gesticht door een gezelschap van zes personen onder wie Jan Nieuwenhuysen, een doopsgezinde leraar en predikant uit Monnickendam. Ook zijn zoon Martinus Nieuwenhuysen, huisarts te Edam, hoorde tot de stichters en had een zeer groot aandeel in zowel het opstellen van de plannen als de uitwerking daarvan. Maar het prinsgezinde stadsbestuur van Edam kwam in conflict met de Maatschappij waarvan de meeste leden met de patriotten sympathiseerden. Daarop werd in Amsterdam een nieuw hoofdbestuur gevestigd.

De Edamse gevestigde orde wilde alles bij het oude laten en als gevolg van achterklap werden de Nieuwenhuysens in Edam al snel bestempeld als (gevaarlijke) patriotten. In 1787 vertrok Martinus Nieuwenhuysen uit Edam, om er nooit meer terug te keren.

Het Edams museum faciliteerde met enthousiasme dit bescheiden eerbetoon aan vader en zoon Nieuwenhuysen om het misverstand recht te zetten en de mannen postuum te eren voor hun mooie werk.

Ook in latere jaren ging de overdracht van kennis niet altijd even gemakkelijk:

In 1896 (Ferdinand Domela Nieuwenhuis is dan al zo'n 15 jaar actief als voorvechter van het socialisme) wordt een lezing van dominee Tenthof met Edammer kazen op het Damplein, hoek Voorhaven, beëindigd. De in het museum aanwezige spotprent van Johan Braakensiek verhaalt *'Hoe Ds. Tenthof, als niet zuiver op de graat door de Edammers wordt gekazigd'*. Na afloop van de lezing distantieerde het Nut zich van het onderwerp van de lezing.

foto EM

Dominee **Jan Nieuwenhuysen** werd geboren in Haarlem, op 4 september 1724. Hij was doopsgezind predikant, leraar en de oprichter van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Aanvankelijk opgeleid als boekdrukker, werd hij in 1743 lid van het boekdrukkersgilde in Haarlem. Zijn drukkerij en boekwinkel verkocht hij echter in 1758 en werd hij predikant te Middelharnis. Via Aardenburg belandt hij in Monnickendam en zal daar predikant blijven van 1771 tot zijn overlijden. Nieuwenhuysen trouwde op 9 mei 1751 met Gezina Wijnalda. Uit dit huwelijk kwamen drie kinderen, twee zoons en een dochter. Nieuwenhuysen overleed op 81 jarige leeftijd in Amsterdam, op 24 februari 1806. In Edam is naar hem vernoemd het Jan Nieuwenhuysenplein, dat bekend staat als de Kaasmarkt.

Zijn zoon **Martinus Nieuwenhuysen** werd geboren in Middelharnis, op 9 december 1759. Hij was medicus en schrijver en hij werd de eerste secretaris van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Op zijn twaalfde jaar ging hij in Leiden aan de Latijnse school een opleiding volgen. Botanisch en farmaceutisch onderzoek waren zijn favoriet. Na zijn studie geneeskunde in Harderwijk en Franeker promoveerde hij in 1784. Van 1785 tot medio 1787 was hij arts in Edam en secretaris van het Nut. Martinus vluchtte op 30 juni 1787 naar Amsterdam, met medeneming van het Nutsarchief omdat hij (ten onrechte) van patriotisme werd beschuldigd. In Amsterdam werd een nieuw hoofdbestuur gevestigd en Martinus werd daarvan opnieuw de secretaris. In Amsterdam vestigde hij zich als arts. In 1789 trouwde hij met de Haarlemse Anna Maria Herdingh. Vier jaar later werd hij tijdens een bezoek aan Haarlem plotseling ernstig ziek en overleed binnen enkele dagen, nog maar 33 jaar oud. Het huis waar Martinus in Edam woonde, staat er nog en is bekend als het *Huis met de Struys* aan de Kaasmarkt no. 9.

Bron Historisch Nieuwsblad / Stadskrant / Teylers Museum / Wikipedia